

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

КЕРДІВАР НАТАЛЯ ІВАНІВНА

УДК 891. 79+809.91

**ТВОРЧИСТЬ МИКОЛИ ТРУБЛАЇНИ І СТАНОВЛЕННЯ ПРИГОДНИЦЬКОГО ЖАНРУ В
УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ**

Спеціальність 10.01.01 – українська література

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Дніпропетровськ – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі української філології Південноукраїнського педагогічного національного університету імені К. Д. Ушинського Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор філологічних наук, професор

МЕЙЗЕРСЬКА Тетяна Северинівна,

Київський славістичний університет, завідувач кафедри журналістики.

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор

ШУМИЛО Наталя Микитівна,

Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка

НАН України, провідний науковий

співробітник відділу української літератури

XX століття;

кандидат філологічних наук, доцент

ГРЕБЕНЮК Тетяна Володимирівна

Запорізький державний медичний

університет, доцент кафедри культурології

та українознавства.

Захист відбудеться «20» січня 2011 р. об «11» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 08.051.12 у Дніпропетровському національному університеті імені Олеся Гончара (49027, м. Дніпропетровськ, пл. Т. Шевченка, 1).

Із дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара (49050, м. Дніпропетровськ, вул. Козакова,8).

Автореферат розіслано «18» грудня 2010 року.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

В. П. Біляцька

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність роботи. Микола Петрович Трублаїні – художник слова, який посідає почесне місце серед найвизначніших українських дитячих письменників 30-х років минулого століття. У наш час він, на жаль, вийшов із кола наукових зацікавлень, хоча проблема дитячої літератури і сьогодні постає особливо гостро; звернення до кращих традицій національної дитячої літератури актуалізується, акцентується увага на патріотичному вихованні. Як відомо, М. Трублаїні плідно працював у пригодницькому жанрі. Такі його твори, як «Хатина на кризі» (1933), «Малий посланець» (1933), «Крила рожевої чайки» (1934), «Лахтак» (1935), «Мандрівники» (1937), «Шхуна «Колумб» (1940), «Глибинний шлях» (1941), стали кращими зразками пригодницької прози в українській літературі. Цікавою і недослідженою є літературно-критична спадщина М. Трублаїні, у якій він осмислює сучасний йому літературний процес, основні завдання літератури.

Актуальність теми наукового дослідження зумовлена двома основними чинниками: історико-літературним, покликаним актуалізувати увагу до вивчення творчості талановитого, однак дещо призабутого письменника, та естетичним – потребою проникнення у творчу лабораторію прозаїка як витонченого майстра моделювання літературної пригоди.

За умов тотальної ідеологізації літератури 30-х років ХХ століття читацька маса особливо потребувала створення нового типу літературного героя, навколо якого будувалися основні ідеологічні кліше. Такий герой повинен був стати вихователем нового покоління, а події з його життя мали бути цікавими, захоплюючими, інтригуючими. Від самого початку герої М. Трублаїні відзначалися певною оригінальністю, що виокремлювала прозаїка серед письменників свого покоління. Наскрізним мотивом його творів стає певна ідеалізація Добра, що налаштовувала читачів на ідеальні стосунки зі світом. Звідси активізація художнього зображення найрізноманітніших пригод у людському житті – аж до небувалих і фантастичних. У таких ситуаціях герой неминуче поставав романтизованим; завдяки своїй волі, умінням і незвичайній наполегливості він міг досягти значних результатів у своїх прагненнях і вчинках. Значення М. Трублаїні у становленні пригодницької прози в українській літературі першої половини ХХ століття, майстерність письменника у створенні художньої інтриги ще не підлягали науковому аналізу, що й зумовило актуальність дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану кафедри української філології Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського за програмою «Сугестивні аспекти мови і проблеми мовної комунікації». Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради ПДПУ імені К. Д. Ушинського (протокол № 5 від 29 грудня 2007 р.) та на засіданні бюро науково-координаційної ради «Класична спадщина та сучасна художня література» при Інституті

літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України (протокол № 130 від 4 грудня 2008 р.).

Мета наукового дослідження – визначити місце і значення творчості М. Трублаїні в розвитку українського пригодницького жанру 30-х років ХХ століття.

Реалізація поставленої мети передбачає розв’язання таких **завдань**:

- показати еволюцію художньої майстерності М. Трублаїні у створенні пригодницького жанру;
- дослідити способи розбудови художньої інтриги;
- увиразнити й систематизувати основні сюжетотвірні моделі, притаманні пригодницькій прозі письменника;
- виділити типологію конструктивних / деструктивних героїв у творах «Крила рожевої чайки», «Малий посланець», «Лахтак», «Шхуна «Колумб», «Глибинний шлях»;
- здійснити аналіз поетики роману «Глибинний шлях».

Об’єктом дисертаційної роботи стали літературно-критичні статті та рецензії письменника, нариси, оповідання «Хатина на кризі», «Малий посланець», «Крила рожевої чайки», повісті «Лахтак», «Шхуна «Колумб» і роман «Глибинний шлях».

Предмет дослідження – поетика сюжетотворення, особливості художнього функціонування пригодницького жанру у творах М. Трублаїні.

Теоретико-методологічною базою стали фундаментальні дослідження з поетики пригодницького жанру (Б. Бегак, А. Вуліс, В. Пропп), історії літературного процесу 20–30-х років ХХ століття (М. Васьків, Т. Гребенюк, Т. Гундорова, Р. Мовчан, М. Наєнко, Яр. Поліщук, Г. Сабат, В. Фащенко, В. Хархун, В. Шкловський, Н. Шумило), творчості М. Трублаїні (В. Брюховецький, А. Денисенко, М. Пархоменко, А. Подолинний, М. Сиротюк), філософії, психології (Р. Барт, М. Бахтін, Г. Башляр, Дж. Кемпбел, К. Мангейм, У. Еко, К.-Г. Юнг) та наратології (В. Шмідт).

Провідним у роботі є біографічний метод, застосування якого дозволило визначити співвідношення документальних (життєвих) та художніх складників творчості Миколи Трублаїні. Структурний метод використано з метою розпізнання основних формотворчих елементів художньої інтриги, з’ясування провідних закономірностей сюжетоскладання. Використання наратологічного аналізу дозволило розкрити основні наративні моделі прози М. Трублаїні. Порівняльний метод забезпечив визначення художнього новаторства письменника в контексті кращих здобутків пригодницької прози, з одного боку, а з іншого – дозволив з’ясувати основні етапи художньої еволюції митця. Системний метод сприяв логічному упорядкуванню історико-літературних і теоретичних аспектів трублаїнознавства. Застосування кожного з методів на різних етапах дослідження зумовлене колом поставлених завдань.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше:

- у руслі сучасних методологій здійснено системний аналіз творчого доробку М. Трублаїні-прозаїка;
- досліджено майстерність М. Трублаїні у творенні пригодницької інтриги;
- визначено базову опозицію конструктивного / деструктивного героя як основу художнього моделювання пригодницької оповіді у прозі М. Трублаїні;
- обґрунтовано приналежність пригодницької прози М. Трублаїні до естетико-ідеологічної системи «закритого» тексту;
- проведено цілісний аналіз ідейно-тематичного та поетикального зрізів роману «Глибинний шлях».

Теоретичне значення дисертації полягає у комплексному дослідженні основних аспектів функціонування пригодницького жанру. Результати проведеної роботи мають значення для розбудови методології дослідження поетики пригоди в художньому творі.

Практичне значення роботи зумовлюється тим, що її результати можуть бути використані при вивченні історії літературного процесу першої половини ХХ століття, написанні кваліфікаційних та магістерських робіт, а також при з'ясуванні специфіки функціонування пригодницького жанру, що може стати підставою для розбудови окремих спецкурсів і спецсеминарів для студентів-філологів.

Апробація роботи. Основні матеріали дисертації представлено у доповідях на «Фашенківських читаннях» (Одеса, 2007, 2008, 2009), Міжнародній науково-практичній конференції «Дитина читає» (Львів, 2008), Міжнародній науковій конференції «4-й Оломоуцький симпозіум українців. Сучасна україністика: проблеми мови, літератури та культури» (Оломоуць, 2008), Міжнародній науковій конференції «Література для дітей і про дітей: історія, сучасність, перспективи» (Бердянськ, 2008), Всеукраїнській науковій конференції «Українська література: погляд із ХХІ століття» (Миколаїв, 2008), Всеукраїнській науковій конференції «Література й історія» (Запоріжжя, 2008), Міжнародній науковій конференції «Мариністика в художній літературі» (Бердянськ, 2010).

Публікації. За темою дисертації опубліковано сім статей, шість із яких у фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг – 194 сторінки, основний текст – 177 сторінок, список використаної літератури – 202 позиції.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У «**Вступі**» обґрунтовано актуальність теми, визначено предмет і об'єкт дослідження, розкрито теоретико-методологічну базу, сформульовано мету і завдання, наукову новизну,

окреслено практичну і теоретичну цінність отриманих результатів та форми їх апробації.

У першому розділі – **«Історія вивчення та теоретичні засади дослідження творчості Миколи Трублаїні»** – обґрунтовано теоретичні положення обраної теми та розкрито рецепцію творчої спадщини М. Трублаїні.

У підрозділі 1.1. – **«Розвиток пригодницького жанру в Україні першої половини ХХ століття і творча особистість Миколи Трублаїні»** – увагу зосереджено на з'ясуванні основних аспектів розвитку пригодницького жанру в українській літературі першої половини ХХ століття. З'ясовано передумови, що стали підставою для розквіту пригодницького жанру: бурхливий розвиток науки, географічні відкриття, урбанізація, загалом зацікавлення масового читача пригодами, які зникли з літератури. Враховуючи ускладнення суспільного життя, велику кількість наукових відкриттів, юний читач уже не задовольнявся лише казкою, пригодницька література захоплювала яскравістю й насиченістю сюжетів, інтригуючими несподіванками. Вона стала для дітей і юнацтва утопічною країною, мешканці якої були спроможними на героїзм і самопожертву заради своїх ідеалів і насамперед заради своєї Батьківщини. У цьому контексті творчість М. Трублаїні, який поєднав власне пригодницькі й екзотичні мотиви з науково-пізнавальним фактажем, склала одну з найкращих сторінок вітчизняної літератури.

Зосереджуючи увагу на основних літературознавчих дослідженнях, присвячених творчості М. Трублаїні, зокрема М. Сиротюка («Микола Трублаїні. Життя і творчість», 1956), М. Пархоменка («Творчість Миколи Трублаїні», 1957), А. Подолинного («Капітан дитячої літератури», 1987), В. Костюченка («Літературними стежками», 2009), дисертантка виявила і систематизувала основні риси письменницького стилю, що досі були помічені й описані в сучасному трублаїнознавстві: певна схематичність і повторюваність сюжетного розвитку прозових творів письменника, сюжетна варіативність, що забезпечила усім його творчим пошукам певну художню цілісність.

Звернено увагу на новий концептуальний зміст позитивного героя прози М. Трублаїні, який став основним у його пригодницьких сюжетах. Найважливішими рисами соціально-психологічного портрету такого героя стали непохитність ідейних переконань, людяність і душевне благородство, безстрашність, що повніше розкривається у досягненні високої гуманістичної мети, сильна воля і самовладання, професіоналізм, феноменальна пам'ять і блискавична психологічна реакція. Крім того, основним кредо письменника була віра у світле майбутнє, яка цілком логічно збігалась із потребами становлення молодого держави. Важливим фактором стало також і сподівання на надзвичайні можливості наукового прогресу. Тому не випадково головними позитивними образами у творах письменника стають мореплавці, першовідкривачі – Кар, Павлюк, Черлак (повість «Лахтак»), учені – Макаренко, Барабаш, Самборський, Ліда Шелемех, Довгалюк (роман «Глибинний шлях»).

У підрозділі 1.2. – «Рецепція творчості Миколи Трублаїні: ідеологія, утопія, поетика» – зосереджено увагу на основній динаміці дослідження творчих пошуків письменника у площині його естетичної ідеології та поетики. Стосовно першого слід зазначити, що не останню роль у творчій діяльності прозаїка відіграли виховні моделі радянської ідеології, які набували виразних рис утопічності, ідеальних людських стосунків, розбудованих на засадах високої гуманності, добра, самовідданості й саможертвності. Невипадково М. Трублаїні зі своїми незвичними героями не зовсім вписувався у контекст типової для літератури 20–30-х років романтики виробничих буднів, та й самому авторові його творчість видавалася не до кінця оціненою. Як зазначив у спогадах С. Крижанівський, прозаїк скаржився на неувагу критики до дитячої та юнацької літератури і до нього особисто. Шкодував, що не бачить схвалення своїх новаторських починань, особливо в галузі пригодницького жанру. Найбільш невизначеною проблемою в сучасній рецепції письменника виділено проблему його приналежності до якогось із існуючих у тогочасній літературі угруповань. У прагненні художньо витворити світ ідеальних стосунків високоморальних людей спостерігаємо певну виокремленість його авторського кредо. Утопічність художніх візій письменника підсилюється введенням до його творів елементів наукової фантастики. Естетико-ідеологічна настанова М. Трублаїні зумовила оригінальну концепцію розвитку його пригодницької прози, новаторські пошуки художньої форми.

Щодо самого поняття «пригодницька література», слід зазначити, що дореволюційні довідники ще не оперували таким поняттям. Відсутнім виявилось і визначення авантюрного роману, який певним чином перегукується з пригодницьким. На думку дослідника А. Вуліса, лише у тридцяті роки ХХ століття в «Літературній енциклопедії» з'являються поняття авантюрного і детективного романів, однак теоретичне обґрунтування цих жанрів залишається відсутнім. Широкого визнання термін «пригодницька література» отримує лише у 50–60-х роках ХХ століття як структурно наближений до літератури подорожей, наукової фантастики, детективу, авантюрного роману. Лише у другій половині ХХ століття цей термін остаточно виокремлюється як такий. Він являє собою певне синкретичне утворення, що поєднує детектив, фантастику, авантюрний роман із притаманними їм розважальною дидактичністю, напруженістю сюжету, «казковістю» походження.

При цьому пригодницька література розуміється як наджанрове утворення, зі своєю цілком усталеною поетикою, що лише модифікується, а не вигадується кожного разу наново (А. Вуліс). Вивчаючи категорію «пригоди», А. Вуліс подає такі основні її ознаки:

- випадковий збіг як монтажна основа пригоди;
- раціональні мотивації як корегуючий елемент пригодницької композиції;
- реальний драматичний підтекст;
- атмосфера дива;

- суворе реалістичне вмотивованість;
- динамічна нестабільність;
- наявність моралі, своєрідного наставницького аспекту.

З'ясування основних рис пригодницької прози в цілому дозволило дисертантці виділити й ті, що стали найбільш характерними для пригодницької поетики М. Трублаїні:

- романтичне загострення обставин, що укрупнювало мужні людські постаті, романтику героїзму;
- художню ідеалізацію, яка у пригодницьких творах набуває повнішого втілення: герой не просто позитивний, а винятково позитивний;
- переважання сюжету над характером;
- обов'язкову наявність неназваного, до певної межі невидимого героя, який своєю присутністю приводить у рух механізм пригоди.

Розділ другий – «Своєрідність творчої спадщини Миколи Трублаїні: пошук жанрово-художніх орієнтирів» – складається з двох підрозділів, присвячених з'ясуванню концепції романтичного героїзму у творах автора.

У підрозділі 2.1. – **«Поетика романтичного героїзму («Крила рожевої чайки», «Малий посланець», «Ляхтак», «Шхуна «Колумб»)»** – з'ясовано авторську концепцію героя у прозі М. Трублаїні. Подаючи критичну оцінку творчості своїх сучасників, зокрема В. Владка (роман «Нашадки скіфів») та І. Гонімова (повість «Шахрайчук»), письменник виділив ті риси художнього характеру персонажів, які, на його думку, мають бути притаманними пригодницьким сюжетам:

- позитивний герой повинен бути людиною, вихованою відповідно до кращих потреб суспільства, пов'язувати своє життя з майбутнім своєї країни, опинятися в гострих, завжди цікавих, хвилюючих і правдивих колізіях, конфліктах;
- він має бути наділений певним пафосом, ідеалізований, мати шляхетну душу та серце, сповнене благородними поривами до знань і краси.

На думку М. Трублаїні, пригодницький твір повинен включати такі елементи інтриги, які б сприяли розкриттю характеру головного героя. Автор, згідно з його концепцією, може і не усвідомлювати основні механізми побудови інтригуючої оповіді, і не ставити перед собою завдання спеціально захопити читача (хоча це є найголовнішою метою пригодницької літератури), проте сама система подій, покладена в основу твору, обов'язково в самому своєму ядрі має містити інтригу. Вона активізуватиме психологічну зацікавленість читача, який починає хвилюватися. Як основний елемент пригодницького твору інтрига, таким чином, може з'являтися незалежно від волі автора.

Аналіз творів прозаїка дав змогу з'ясувати, що головною віссю, навколо якої обертається

весь пригодницький сюжет його творів, є романтично налаштований, значною мірою ідеалізований герой. Великого значення у моделюванні героїчних вчинків персонажа набуває втручання природних сил. М. Трублаїні моделює несподівані напружені колізії, концентрує увагу на духовній величі та красі своїх героїв. Показ виняткових, гострих ситуацій лише сприяв розкриттю їхнього духовного світу, а вчинки персонажів ставали прикладом мужності й відваги.

У підрозділі 2.2. – **«Поетика композиції пригодницького жанру. Способи творення оповідної структури»** – проведено дослідження оповідної структури пригодницьких оповідань М. Трублаїні «Крила рожевої чайки», «Малий посланець». Використовуючи запроваджену В. Проппом схему сюжетної розбудови чарівної казки та зіставляючи її з оповідними структурами названих пригодницьких творів, дисертантка виділяє низку типологічних рис, що дозволило ствердити думку про їх органічну спорідненість. Схематично оповідання ми поділили на дві групи. До першої віднесено твори, у яких домінують такі спільні для чарівної казки і пригодницького оповідання сюжетні елементи, як відсутність дорослих та поява вдячного помічника; до другої, відповідно, – порушення заборони та повторення мотивів, що організують кумулятивний сюжет: завершивши одну ситуацію, письменник відразу вводить читача в нове коло пригод. Розв'язавши одні проблеми, герої спрямовують свої вчинки в інший бік, де згодом розв'язують нові перепони для досягнення поставленої мети.

Основним конфліктом, який об'єднує всі оповідання М. Трублаїні, є конфлікт добра і зла.

Найбільшої уваги художник приділяє образу збірного позитивного героя. За визначенням У. Еко, такий герой вирізняється з певної групи персонажів як схема-конструкт і відповідно носить назву конструктивного. Кожен із конструктивних героїв опиняється в екстремальних ситуаціях, де перевіряється його чесність і сумління.

Еволюціонуючи у своїй творчості, М. Трублаїні згодом, уже в пізніших повістях «Лахтак» і «Шхуна «Колумб», ускладнить тип такого героя. Тут чіткіше змальовано його внутрішній світ, значна увага приділяється психології характеру. Для моделювання психологічної інтриги прозаїк використовує елементи пейзажу, поєднуючи змалювання природних явищ із вчинками та психологічним станом персонажів. Більшого значення набувають портретні характеристики, підсилені внутрішніми монологами, емоційними сплесками.

У результаті аналізу оповідань «Крила рожевої чайки», «Малий посланець», повістей «Лахтак» та «Шхуна «Колумб» простежено зростання майстерності письменника у створенні пригодницької інтриги – від оповідання до повісті; виділено основні елементи пригодницької оповіді, що розгортаються в системі його художнього мислення:

- різкі несподівані повороти подій;
- наявність активного героя та інтригуючих обставин;
- введення невідомого героя, який згодом постає ключовою постаттю у зміні ситуації;

- психологізований пейзаж.

Розділ третій – «Романтична пригода та способи її художнього моделювання» – присвячено з'ясуванню композиційних особливостей прози М. Трублаїні.

У підрозділі 3.1. – **«Утвердження позитивного начала: структура антиномії («Крила рожевої чайки», «Малий посланець», «Шхуна «Колумб», «Лахтак»»)** – розглянуто особливості архітекτονіки та образної палітри зазначених оповідань та повістей письменника. Спроможність здійснення героїчного стала важливим критерієм оцінки персонажів у його прозі. Під час аналізу виявлено, що невід'ємною рисою їх характерів є героїзм. Письменник тяжіє до введення образів невідомих героїв, реалізуючи тим самим продуктивний художній прийом увиразнення потаємного. Негативне начало має властивість проявлятися поступово; його має розпізнати читач, який у процесі розв'язання художньої інтриги повинен здійснити вибір своїх симпатій.

Основний видоподіл колективного цілого як конструктивного та деструктивного у творах М. Трублаїні найчастіше відбувається за такими парадигмами:

- етичною: герой жорстокий – добрий, самовідданий;
- соціальною: будівничий – руйнівник;
- психологічною: відважний – боягуз.

Жорстокий – добрий. Кращі герої творів письменника живуть лише в колективі й заради колективу. Сам М. Трублаїні продукував своєю художньою уявою цілі героїчні колективи. Але в цих колективах іноді виникали непередбачені ситуації, спровоковані діями деструктивно налаштованої щодо спільних ідей та задумів групи героїв. У протиборстві злого, жорстокого й доброго створюється основна колізія, і головне – інтрига твору. Відтак деструктивні постаті постійно присутні в усіх творах митця від початку і до кінця творів. Це – шаман із оповідань «Крила рожевої чайки» та «Малий посланець», Анч зі «Шхуни «Колумб», троє «недобитків» із повісті «Лахтак» тощо. Усі вони прагнуть стати на перешкоді справжньому героєві. В епізодах, де негативні персонажі не діють, жорстокі витівки «чинить» природа.

Формула конструктивного / деструктивного як основна розбудовує і похідну соціальну парадигму: *будівничий – руйнівник*. Руйнівник з'являється для протистояння конструктивній силі, яка не може бути переможеною. Зазначений контраст сприяє розкриттю психологічного стану позитивного героя, який обов'язково повинен належати до нового покоління творців нових ідеалів, кращого і світлого майбутнього для себе і своїх нащадків.

Найпоширенішою психологічною парадигмою у формулюванні конструктивного і деструктивного постає парадигма: *відважний герой – боягуз*. У характері, емоціях першого типу відчувається постійна жага до пізнання – це інтелектуальна праця задля орієнтації в собі і світі, яка відчувається у зацікавленості героя, у його зосередженості, розумовій напрузі та кмітливості. Утілюючи волю колективу, конструктивний герой повинен обов'язково виконати щонайважче

завдання. У такій «утаємниченості» позитивного героя у творах М. Трублаїні спостерігається певна етична закономірність. Вона пов'язана з саможертвним наказним сумлінням людини, здатної пожертвувати своїми інтересами чи своїм життям заради спільного блага. Ця риса видається основоположною при конструюванні художньої ідеології позитивного героя у прозі письменника і виявляється наскрізною в усіх його творах.

Загалом аналіз пригодницьких творів М. Трублаїні дає підстави стверджувати, що основну увагу письменник приділяв двом типам героїв: перший з'являється у площині позитивного начала (Мамаюк, Тайо, Черлак, Кар, Завірюха, Ананьєва, Яся Знайда), другий – як протиставна опозиція (Анч, шаман, дезертири пароплава «Лахтак»). Протиборство двох сил вимагало від автора пафосної та героїчної риторики.

Простежувана на рівні етичної і соціально-психологічної проблематики суворо антиномічна композиція, реалізувала і супровідний ряд опозицій: старе – нове, колективне – індивідуальне тощо. Перша підкреслює контрастування застарілих поглядів із новомодною сучасністю; деструктивний герой дотримується старих поглядів, конструктивний – опонує їм. Індивідуалізм у такому аспекті розуміється як застаріле мислення, небажання працювати на колектив. Таким чином, М. Трублаїні поєднує елементарні та насичені сюжетні оповіді, що розгортаються за законами одвічного протиборства Добра і Зла.

Підрозділ 3.2. – **«Поетика «закритого тексту» і моделювання пригодницької інтриги»** – присвячено аналізу семіотики тексту повісті «Шхуна «Колумб». Застосовуючи введені У. Еко літературознавчі поняття «відкритого» і «закритого» тексту, дисертантка кваліфікує належність творів М. Трублаїні до системи «закритого» типу. Читач такого тексту може легко припустити, що зробить герой, і важко здогадатися, як він може вийти зі свого становища. Такі твори, за У. Еко, зосереджують увагу адресата на різноманітних сюжетних поворотах і прагнуть повести його наперед визначеною стежкою, відомою з попередніх творів автора або ж із творів подібного жанру. За такого типу конструювання сюжету автор іде за створеним колись планом, змінюючи лише імена деяких героїв, завдання та послідовність зазначених ходів, нанизуючи ефекти так, щоб читач відчув жаль чи страх, хвилювання чи безнадію в належному місці й у відповідний момент. Повторювана схема, таким чином, стає розлогим повідомленням зі сталим репертуаром топосів і нескінченними варіаціями теми. Основою конфлікту при цьому стають опозиційні пари та типовий набір ситуацій, які розігруються в кожному з творів письменника. Так реципієнт переносить із однієї оповіді в іншу деякі вже звичні для себе елементи. На першому плані виділяється наділений почуттям гідності, честі, відданості Батьківщині оромантизований шляхетний герой.

У повісті «Шхуна «Колумб» внутрішня сюжетна опозиція є досить ускладненою. Аналіз твору дозволяє виділити принаймні чотири основні опозиції, які структурують ідейну цілісність

твору: конструктивний / деструктивний герой (Марко Завірюха, Люда Ананьєва, Яся Знайда – Анч); конструктивний герой / товариш (Марко Завірюха, Люда Ананьєва, Яся Знайда – Стах Очерет, Андрій Камбала, професор Ананьєв, капітан Трофімов); конструктивний герой / жінка (Марко Завірюха – Люда Ананьєва); деструктивний герой / жінка (Анч – Люда Ананьєва). Кожна з визначених пар тісно переплетена з іншими: любов поєднується зі смертю, розкіш – із нестатками, відданість – із віроломством тощо. Автор ускладнює завдання героїв і можливість їх виконання. За ідейною спрямованістю та жанрово-художніми принципами повість спрямована на показ боротьби проти фашизму й оборони своєї країни. Основний конфлікт носить суто ідеологічне навантаження – показує зіткнення двох непримирених систем. Свою художню матеріалізацію цей конфлікт знаходить у змалюванні запеклої боротьби за освоєння торіанітового піску. Адже видобутий із нього гелій може принести людству, залежно від того, хто і як його використає, і користь, і шкоду.

Утілення авторського задуму реалізує конструктивний тип героя, утвердження якого відбувається через випробування діаметрально протилежною силою. Перший, багатий на досвід будівництва нового життя, обов'язково перетворює світ. Другий намагається завадити його планам. Їх розрізнення також відбувається за етичною, соціальною та психологічною парадигмами. Проте в будь-якому разі прочитується певна закономірність авторського письма: якими б характеристиками не володів його герой в емоційній, інтелектуально-розумовій чи соціальній сферах, він обов'язково постане у контрастній парадигмі. Читач зіткнеться як із конструктивним, так і з деструктивним типами.

У підрозділі 3.3. – «Символіка води: архетипи глибинності» актуалізується один з центральних і символічно насичених архетипів у творчості письменника – архетипу води. У найзагальнішому своєму значенні він маркує глибинність людської душі, в якій приховуються світлі й темні начала.

Широке звернення до символіки водних стихій у прозі М. Трублаїні мало низку підстав: по-перше, письменник мав пряме відношення до «морських глибин»: значна частина його життя пройшла в морських подорожах; по-друге, цьому сприяло постійне художнє осягнення митцем «глибин» людської душі. По-третє, це глибини наукового пізнання світу, безмежного розвитку й удосконалення людського суспільства. Глибинність авторської уяви реалізовувалася через створення містких за своїм внутрішнім значенням образів. Працюючи в жанрі пригоди, М. Трублаїні використовував символіку водних стихій у різних художніх площинах, пов'язаних із випробуванням своїх героїв на соціальну та моральну зрілість. Що складнішим виявлялось поставлене перед його героєм завдання, то більшого масштабу набував зазначений образ. Якщо в північних оповіданнях архетип води найчастіше позначав місце, у якому розгорталася сюжетна канва його творів (перетворені у лід води Арктики, Північного полюсу, морські подорожі тощо), то в повістях, а згодом і в романі «Глибинний шлях», автор надає цьому образу значно глибших

сміслових значень.

Інтерпретуючи матеріальність водної стихії, автор надає їй таких духовних значень, без яких неможливим було би сприйняття визначеного архетипу: вода символізує бажання і страхи, добре і зло, біле й чорне у людських стосунках. Із одного боку, вона уособлює символічні цінності, пов'язані з архетипами чистоти, субстантивованої свіжості, відбивається в образах блискучих, прозорих стихій. А з іншого – води глибокі, води, які сплять, та мертві води стали у письменника метафорою того способу, який продукує його темні сторони, пов'язані насамперед із мотивами смерті й забуття.

Одним із найпродуктивніших образів водної стихії у прозі М. Трублаїні став образ дощу. Саме він і структурує «початковий пейзаж» у низці творів: повістях «Лахтак», «Шхуна «Колумб», романі «Глибинний шлях». Щоправда, кожного разу образ постає лише в частково видозміненій інтерпретації. У повісті «Лахтак» образ дощу трансформований: шторм на морі підіймає несамотий вітер, який наганяє на берег морські краплі, що «заливали з вершків хвиль». У «Шхуні «Колумб» злива сприяє зустрічі та знайомству головних персонажів, а саме Люди й Марка, вона ж виступає і символічним натяком на перешкоди у їхніх майбутніх стосунках. Роман «Глибинний шлях» розпочинається реченням: «Після дощового дня настав мокрий і темний вечір». Від самого початку мотив дощу тут виокремлюється як певний фон для подальшого розгортання подій, сповнених безліччю умовно розбудованих пасток. Злочинного характеру події набувають саме з того ранку, коли море було повністю вкрите туманом (ще одна образна модифікація мотиву дощу).

Визначена у дисертації типологія водної образності дає підстави для висновків, що вона акумулює низку глибинних метафор, які позначають людські стосунки, прояви індивідуальної чи колективної свідомості персонажів.

У **четвертому розділі – «Роман «Глибинний шлях» як вершина художньої майстерності М. Трублаїні»** – вперше проаналізовано найбільший і найвагоміший за своїм ідейно-художнім значенням твір письменника – роман «Глибинний шлях».

У підрозділі 4.1. – **«Жанрові особливості роману»** – виділено ті ключові особливості твору, які забезпечують його романну структуру. Наявність різних жанрових вкраплень – пригоди, наукової фантастики та фантастики міфологічної – дає підстави кваліфікувати метажанрову матрицю «Глибинного шляху». Компонент пригоди при цьому реалізує події незвичайні, із несподіваними поворотами, динамічні розгортання мотивів викрадення, переслідування, атмосферу таємничості, загадковості. Компонент фантазування надає твору міфо-філософського характеру, зображуючи світ у інших, нереальних вимірах, де художній образ живе за своїми законами. Стосовно використання наукової фантастики, слід підкреслити орієнтацію автора на майбутні наукові досягнення, наявність наукових гіпотез, технічного фантазування (прокладання

підземного шляху, проектування швидкісного руху, підземні сади, мережі зв'язку, сполучення на великі відстані тощо).

У підрозділі 4.2. – **«Роздвоєння єдиного: засоби побудови конструктивного героя»** – проаналізовано закономірності композиційної побудови роману, пов'язаної зі способами розкриття характерів персонажів. Як і в оповідній структурі повістей («Лахтак», «Шхуна «Колумб»»), герої роману «Глибинний шлях» розташовуються за принципом рядів, що включають у себе різко діаметральні за своїм ідейно-художнім значенням пари. Основний стрижень, головний опозиційний ряд, що є наскрізним для роману, складає представницька пара конструктивного (Макаренко, Самборський, Л. Шелемех, Тарас Чуть, професор Довгалюк, Барабаш, Кайдаш) / деструктивного героя (Догадов, Черепашкін).

Найбільш продуктивним у цьому ряді виступає прийом контрастування, який посилює і увиразнює опозиційну композицію. Принциповою відмінністю такої композиції роману, на відміну від попередніх творів, є те, що тут опозиційність застосовується не лише у парі конструктивного / деструктивного героя.

Прийом контрастування автор виділяє і розбудовуючи внутрішню площину героя позитивного. Таке «роздвоєння єдиного» дає йому широкі можливості для тимчасового «приховування» правди, що витримується майже до кінця оповіді. Звідси й сама оповідь розбудовується у такий спосіб, що підозра читача від самого початку падає на тих героїв, які насправді є позитивними.

У підрозділі 4.3. – **«Форми нарації. Факультативність наратора у романі «Глибинний шлях»** – визначено основні форми наратора у системі романної оповіді, а саме: тут результат досягається автором завдяки створенню комунікативної структури, що включає авторську та нараторську комунікації, можливість уведення факультативного героя. Згідно з В. Шмідтом, до авторської комунікації зараховуються автор і читач, які інтерпретуються як у конкретній, так і в абстрактній площинах. У першому випадку йдеться про цілком конкретні постаті автора, як реальної історичної особи, та читача, як особи, котра існує незалежно від прочитаного нею твору. Щодо абстрактної позиції автора, то вона не позначена певною чіткістю й передбачає велику кількість трактувань і пояснень. Оскільки структуру авторської комунікації складають «вигадкування» подій із ситуаціями, героями, діями тощо, то рівень абстракції пов'язується насамперед із уявними конструкціями як самого автора, так і створеного ним уявного реципієнта.

Роман «Глибинний шлях» відрізняється від попередніх творів. Схема розбудови «закритого» тексту тут залишається незмінною, проте дещо видозмінюється деструктивний персонаж: він певним чином ускладнюється і до якогось часу виконує роль абстрактного невпізаного героя. Не називаючись, він залишається постійно присутнім і постійно діючим, нагадуючи про себе лише вчинками, без вказівки на конкретну особу. Такий герой ніби умовно

«клонується»: через неможливість віднайти замаскованого письменником деструктивного героя, читач постійно перекладає свої підозри з одного героя на іншого. Спочатку викликають подив дії Макаренка, згодом дивують вчинки Самборського, іноді читач приходиться до думки про непричетність обох до ганебних вчинків або навпаки. Так, сама жанрова функція пригоди вимагає від деструктивного персонажа виконання абстрактної, невідомої, таємничої ролі.

У сферу конструктивного героя при цьому включений оповідач або ж наратор (Кайдаш). Він оточений певною кількістю людей, які не викликають підозри в читача і складають стрижень у сюжетотворенні (так, наскрізно проходить актуалізований попередніми творами збірний образ «ми»). Це – Тарас Чуть, який подав ідею будівництва підземного коридору, і професор Довгалюк, який втілює її у життя. Достатньо індивідуалізовані, обидва герої залишаються для читача носіями лише позитивних рис. Сюжетні лінії образів Тараса і професора Довгалюка виступають, з одного боку, досить схематичними, а з другого – саме вони складають те основне ядро, від якого згодом відгалужуються усі подальші події роману.

Вагомого результату автор досягає завдяки створенню комунікативної структури. Вона полягає в урізноманітненні позитивної взаємодії між автором і читачем: останній репрезентує закладені в тексті значення як своєрідний колись пройдений досвід власного життя. Художня специфіка образу наратора в романі «Глибинний шлях» полягає в тому, що він постає у кількох іпостасях: по-перше, він є дійовою особою твору, по-друге, одночасно виконує функції абстрактного автора (наратор може поєднуватись із абстрактним автором, завжди постає як суб'єкт зі сталими поглядами, які мають вплив на оповідну історію) і, по-третє, виступаючи в ролі оповідної особи, виконує факультативну функцію.

У підрозділі 4.4. – **«Архітектоніка роману «Глибинний шлях»** – увагу зосереджено на оповідній структурі твору, яка має кілька прикметних особливостей.

Події роману «Глибинний шлях» розгортаються в кільцевому обрамленні: на початку твору і на останніх його сторінках ми бачимо оповідача на приморському бульварі жодного разу не названого ним міста, у якому розгортаються події. Відхід, відволікання уваги читача від подій із наступним поверненням до неї виступає однією з найпродуктивніших форм розбудови художньої інтриги. Такий прийом значно посилює інтерес до події, яка фактично уже випала з поля уваги читача. Одночасно він сприяє такій художній розбудові оповіді, у якій майже всі фінальні події набувають завершеності, зникають ілюзії, усе повертається на свої місця. Так розкривається смисл цілої низки на початку загадкових, незрозумілих подій, пов'язаних із нерозкритими злочинами (злочин у кімнаті Ліди, замах на життя Тараса Чутя, зникнення паперів державної ваги тощо). За подібною моделлю зникнення / виникнення у часі реалізуються майже всі ситуації, пов'язані з основними героями твору – Лідою, Макаренком, Барабашем. Важливого значення при цьому набувають художні деталі, які згодом виявляються ключами до розгадки таємниць їхнього

інтимного життя: загублена сумочка, адресований сторонньою особою лист тощо. Кожну ситуацію автор розгортає як поступово розпізнавану таємницю, шляхами якої майстерно проводить читача. Так, дівчина, яку випадково зустрічає Кайдаш пізнім дощовим вечором на бульварі, згодом виявляється сестрою його давнього друга, а знайдений у загубленій нею сумочці лист заінтригує стосунками героїні як із Макаренком, так і з Барабашем. Так автор накреслює схему, яка згодом відбиватиме повторювані сюжетні ходи: кожна новостворена ситуація, поява нового героя, вирішення будь-якої проблеми мають пролонговане у часі завершення та певну динаміку характерів. Сюжетні лінії невідомого розгортаються таким чином, щоб інтрига тримала не лише читача, але й самих героїв, адже в першу чергу вони напружено намагаються зрозуміти причини «випадкових» крадіжок, зникнення героїв, переплутування імен, безкінечного заплутування ситуацій тощо.

Формотвірна модель зникнення / виникнення у часі як одна з основних способів інтригування реалізується через подвійну подачу ситуацій «на вході» і «на виході». Таким чином, сцени – реальна і та, що програється «post faktum», – замальовуються через значний проміжок, накреслюючи парадигму загадки / відгадки. Відгадка при цьому настає зі своєрідним ефектом несподіванки – зовсім не так, як на те сподівався реципієнт. Зазначено, що, окрім створення захоплюючого сюжету роману «Глибинний шлях», письменник мав на меті також передати певний ідеологічний зміст. Він диктувався тими історичними обставинами, які надихали автора. Талановите художнє фантазування М. Трублаїні виявилось на диво прогностичним.

У підрозділі 4.5. – «**Деструктивні опозиції роману**» – розглянуто образи Черепашкіна, Догадова – тих героїв, які безпосередньо пов'язані з основною деструктивною лінією роману. Констатовано, що, змальовуючи їх, автор певним чином абстрагує образ ворога, адже протягом більшої частини роману читач зіштовхується з таємним ворогом, не знаючи, ким він є насправді. Такий сюжетний хід загострює читацьку інтригу, бо таємниця невідомого злочинця знову і знову залишається нерозкритою: автор усе глибше і глибше заводить читача в лабіринти своєї уяви. Перебіг подій не узгоджується з жодним із передбачень читача. У несподіваному ракурсі вони повторюються знову, що лише посилює зацікавленість. Інтригою для читача стають зміна прізвища й зовнішнього вигляду Черепашкіна, посилення його недолугості.

Догадов у авторському змалюванні спочатку постає як позитивний персонаж, і це відволікає реципієнта від його справжніх намірів. Так, до певної межі постать героя залишається замаскованою. Однак майже непомітно й ненав'язливо автор зауважує окремі деталі. Деструктивного героя він змальовує у двох проекціях: проекції оточення, де майже всі герої ставляться до нього прихильно, та проекції оповідача, який першим кидає тінь недовіри на героя.

Таким чином, прийом приховування правди постає у романі у двох своїх взаємопов'язаних різновидах: з одного боку, автор «переміщує» підозру туди, де її насправді нема – у площину

стосунків цілком позитивних ідеалізованих ним героїв, а з другого – вдається до посиленого маскуванню правди.

Аналіз деструктивної персонажної системи роману показує пошук письменником ефективних способів зображення. Одним із найбільш продуктивних у цьому разі виступає прийом маскуванню героя: зовнішнього, коли сам герой приховує своє справжнє обличчя, та внутрішнього, пов'язаного із побудовою авторської гри з читачем.

У **«Висновках»** узагальнюються результати дослідження.

Із творчістю М. Трублаїні пов'язаний розквіт пригодницької прози в українській літературі 30–50-х років ХХ століття. Розвиток пригодницького жанру в творчості письменника був тісно пов'язаний з його концепцією позитивного героя, утіленням якого насамперед став тип дослідника, науковця, першовідкривача. Тим самим письменник уник популярної на той час виробничої проблематики. Становлення пригодницького жанру в творчості М. Трублаїні має свою історію: він розпочинав як газетяр, але вже перші подорожі на далеку Північ надихнули його спробувати свої сили в жанрі казки. Власне в той період і формується творче кредо письменника.

У ряді статей і рецензій М. Трублаїні підкреслював велику відповідальність письменників, які працюють у жанрі пригодницької літератури. Розуміючи, що становлення особистості відбувається у дитячому віці, він особливої уваги надавав виховному значенню своїх творів.

Немалий вплив на формування концепцій письменника мали твори зарубіжних авторів Жюль Верна та Джека Лондона. Герої останнього, у рисах характеру яких відображено боротьбу людини з суворою північною природою, безстрашність духу, чесність, самовіддану дружбу, благородство, стали прототипами героїв північного циклу оповідань М. Трублаїні. А пошуки й віднайдення сенсу життя, віра в людину, у її розум, силу, в її здатність керувати своїм життям за законами людяності набувають ідейного спрямування як окремих його творів, так і творчої діяльності в цілому.

Аналіз пригодницьких творів М. Трублаїні дозволив констатувати, що вони переважно складаються з неміцного ланцюга відносно самостійних історій, згрупованих навколо певного героя, який обов'язково виступає центральною постаттю у творі.

У результаті аналізу основних рис пригодницької літератури в системі художнього мислення письменника виділено найважливіші з них, у числі яких – закон ідеалізації. У пригодницькій прозі М. Трублаїні головний герой не просто позитивний, він позитивно одновимірний, тобто ідеальний. Так спрацьовує естетичний ідеал романтичного загострення обставин і піднесення людських характерів. Героїзм народу, його патріотизм, любов до рідного краю, мрії про майбутнє Батьківщини зображені з певним романтичним перебільшенням. У ранніх оповіданнях, які з'явилися на початку творчої діяльності М. Трублаїні, змальовувалось суворе життя Півночі, незвичайні герої – майже екзотичні мешканці ще ніким не завойованих, незвіданих земель.

Художній світ оповідань українського письменника пов'язаний спільністю тем, наскрізними персонажами, хронологічною послідовністю подій, подібною поетикою конфлікту тощо. Враховуючи власний досвід, письменник висловлює думку про те, що Північ стала найсуворішим випробуванням закладених у людині природних та психічних ресурсів. Вона відкрила людині себе саму, виявляла її приховані раніше якості та можливості. Письменник художньо підкреслив незаперечні життєві факти: для того, щоб знайти себе у цьому світі й не загубитися серед розмаїття «людських характерів», людині потрібно пройти крізь низку випробувань, вистояти у двоборстві зі своїм сумлінням, порядністю, честю. Саме ці духовні якості втілюють у собі кращі його герої.

Головну опозиційну пару, що наскрізно проходить через усі твори прозаїка, становить представницька пара конструктивного / деструктивного героя. Перший втілений у тих персонажах, які своїми вчинками реалізують Добро, Чесність, Патріотизм, Вихованість, Сміливість, другий позначає зворотні сили Зла, Злочину, Підступності, Зради. Створене автором протистояння зміцнює основу твору і захоплює читача. Повсякчасне протистояння двох сил, варіативність сюжетних ліній і угруповань персонажів, до того ж цілком раптове, не дають читачеві змоги вийти зі стану постійної напруги. Він увесь час намагається зрозуміти героїв, обґрунтувати їхні вчинки, віднайти істину, яку автор «ховає» за елементами інтриги, розтягування та згущення часу, ігрових ситуацій тощо. В оповіданнях та повістях «Лахтак» і «Шхуна «Колумб», розвиваючи основний сюжетний каркас та використовуючи якісно подібний склад героїв, які активують позитивний вплив на читача, автор лише видозмінює їх, надаючи більш широких можливостей. У романі «Глибинний шлях» письменник видозмінює систему опозиційних зв'язків між героями, значно ускладнюючи її. Деструктивні сили набувають функцій абстрактного героя, який, у свою чергу, умовно розпадається на незначну кількість персонажів, чого не було в попередніх творах, де відмінність позитивного / негативного перебувала на поверхні й легко прочитувалась. Вузли, які об'єднують конструктивних та деструктивних героїв у романі розчленовуються на більш складні структури, завдяки яким художній твір набуває глибшого змісту. Вагомого результату автор досягає завдяки створенню комунікативної структури, що включає авторську та нараторську комунікації, дає можливість для створення факультативного героя.

Напружені внутрішні пошуки героїв та несподівані повороти у їхніх долях зображуються через створення низки психологічних колізій. Значне місце тут посідає психологізований пейзаж. Так, скажімо, у повісті «Шхуна «Колумб» несподівані й трагічні події тісно переплетені з природними стихіями: смерть поєднується з напруженою тишею і темною ніччю, туманний ранок поглинає у вічність головних героїв. І хоч у прозі сюжетотворчі акценти домінують над характеротворчими, все ж екзистенційні мотиви страху, вибору, смерті посідають значне місце у змалюванні системи персонажів.

Осібне місце у творчості М. Трублаїні посідає його найбільший роман «Глибинний шлях». Залишивши на доміантному рівні той склад героїв, які активують позитивний вплив на читача у попередніх оповіданнях та повістях, автор тут видозмінює їх, надаючи більш широким можливостей. Як і в попередніх творах, прозаїк звертається до опозиційної пари конструктивного / деструктивного героя, але у більш широкому її оприявненні. Обидві сторони розширюються, ускладнюються, виконують набагато складніші ролі. Тут автор тяжіє до контрастування: опозиційні пари наявні не лише в анатомії цілковито ворогуючих сторін, вони пронизують і площину конструктивного героя (Макаренко, Барабаш, Самборський). Основним ядром, що об'єднує всю багатобарвну сюжетну поліфонію роману, у творі виступає оповідач-наратор.

Діям і вчинкам героїв прози М. Трублаїні притаманна своєрідна утаємниченість. Кожна подія супроводжується непередбачуваними обставинами, які штовхають їх на відчайдушні, іноді необмірковані вчинки. Досягти бажаного результату авторові вдається за допомогою пролонгування сюжетних ситуацій, їх укрупнення, чи, навпаки, подрібнення.

Чинним для пригодницької поетики М. Трублаїні видається принцип моделювання за схемою зникнення / виникнення в часі, що реалізується як продуктивний художній засіб повернення подій із подальшим ускладненням: спочатку подія означається лише пунктирно, залишається на рівні змалювання певних незначних деталей, далі вона знаходить свій розвиток, ніби розсіюючись у тексті, а вже згодом – «збирає», цементує єдиний наскрізний мотив: любові, відданості справі, злочину тощо.

Для творів М. Трублаїні характерним є застосування «закритого» типу оповіді: автор іде за створеним колись планом, змінюючи лише імена героїв, завдання та послідовність сюжетотворення, вибудовує ефекти так, щоб у належні моменти вони могли збудити у читача відповідні емоції: хвилювання чи безнадію, страх або жаль. Кожна створена митцем художня оповідь розгортається, таким чином, за парадигмою повторюваних схем. Прочитуючи твір, читач намагається впізнати й механічно побачити те, що він уже бачив у попередніх сюжетних видозмінах.

Досвід М. Трублаїні в розбудові пригодницького жанру сьогодні може стати справжньою школою майстерності для молодшого покоління письменників.

Основні положення дисертації висвітлено в таких публікаціях:

1. Кердівар Н. І. Традиції Джека Лондона і розвиток пригодницького жанру у творчості М. Трублаїні / Н. І. Кердівар // Вісник Сумського держ. ун-ту. – Суми, 2007. – № 2. – С. 63–68.
2. Кердівар Н. І. Поетика романтичного героїзму і типологія героїв у творчій спадщині М. Трублаїні / Н. І. Кердівар // Історико-літературний журнал. Одеський нац. ун-т ім. І. І.

Мечникова. – Одеса, 2007. – Вип. 14. – С. 328–338.

3. Кердівар Н. І. Утвердження позитивного начала в образній структурі прози М. Трублаїні / Н. І. Кердівар // Вісник Запорізького національного університету. – Запоріжжя, 2008 – № 2 : Філологічні науки. – С. 104–108.

4. Кердівар Н. І. Способи творення оповідної структури у малій прозі М. Трублаїні / Н. І. Кердівар // Вісник Сумського держ. ун-ту. – Суми, 2008. – № 2. – С. 88–93.

5. Кердівар Н. І. Концепція дитячої літератури у творчості Миколи Трублаїні (герой і жанр) / Н. І. Кердівар // Книжка. Твір. Читання. Дитячий дискурс : [матеріали науково-практичної конференції «Дитина читає...» в рамках книжкової виставки-ярмарку «Форум видавців дітям»]. – Київ – Львів, 2008. – С. 142–147.

6. Кердівар Н. І. «Шхуна «Колумб»: поетика закритого тексту / Н. І. Кердівар // Актуальні проблеми слов'янської філології : [міжвузівський збірник наукових статей]. – Донецьк, 2009. – Вип. 20. – С. 450–462.

7. Кердівар Н. І. «Роман М. Трублаїні «Глибинний шлях : особливості поетики» / Н. І. Кердівар // Історико-літературний журнал. Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2010. – Вип. 17. – С. 300–310.

Анотація

Кердівар Н. І. Творчість Миколи Трублаїні і становлення пригодницького жанру в українській літературі першої половини ХХ століття. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література. – Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. – Дніпропетровськ, 2010.

Дисертація присвячена дослідженню творчості М. Трублаїні та розвитку пригодницького жанру в українській літературі першої половини ХХ століття.

На матеріалі оповідань «Малий посланець», «Крила рожевої чайки», повістей «Лахтак», «Шхуна «Колумб» та роману «Глибинний шлях» в роботі розглядається своєрідність творчої манери письменника, зокрема зроблено акцент на дослідженні романтичного героя пригодницького твору. З'ясовано основні способи розбудови сюжетної інтриги, подано типологію конструктивного та деструктивного персонажів, активізовано поняття «закритого» та «відкритого» тексту. Доведено, що твори М. Трублаїні будуються за схемою «закритого» типу, де читач легко припускає, що насамперед зробить герой, і важко здогадується, як він може вийти зі свого становища.

Уперше здійснено структурний аналіз роману «Глибинний шлях», що дозволило визначити

основні закономірності творення пригодницької інтриги у прозі письменника: пролонгування подій, маскуванню персонажів, ефект програвання повторюваної ситуації за принципом загадки / відгадки.

З'ясовано, що домінуюча роль у романі належить образу наратора, який включений до сфери конструктивного героя і здійснює вагомий вплив на сприйняття подій читачем.

Ключові слова: пригодницький жанр, інтрига, конструктивний / деструктивний герой, романтичний герой, закритий / відкритий тексти, архетип, символ.

Аннотация

Кердивар Н. И. Творчество Николая Трублаини и становление приключенческого жанра в украинской литературе первой половины XX столетия. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 – украинская литература. – Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара. – Днепропетровск, 2010.

Диссертация посвящена исследованию творчества Николая Трублаини и развитию приключенческого жанра в украинской литературе первой половины XX столетия.

На материале рассказов «Крылья розовой чайки», «Маленький посланец», «Домик на льдине», повестей «Лахтак», «Шхуна «Колумб», романа «Глубинный путь» впервые сделана попытка показать художественное мастерство Николая Трублаини как основателя приключенческой литературы в 30-е годы XX столетия; при помощи современных методологий проведен целостный системный анализ его творческого наследия; исследованы способы построения художественной интриги; систематизировать основные сюжетные модели в прозе писателя; выделена типология конструктивного / деструктивного героя; исследован неизвестный донныне в литературоведческих кругах роман прозаика «Глубинный путь».

Анализ произведений Н. Трублаини позволил выяснить, что главным острием, вокруг которого вращаются приключенческие сюжеты его произведений, является романтический герой. Обращено внимание на новый концептуальный контекст героя прозы писателя: основными социально-психологическими чертами такого героя стали непреклонность идейных убеждений, человечность, духовное благородство, бесстрашие, которые определяются при достижении высоких гуманных идей, сила воли, профессионализм, феноменальная память и невероятная психологическая реакция. Весомая роль в моделировании героических поступков персонажа определяется вмешательством природных сил. Н. Трублаини создает неожиданные напряженные коллизии, концентрирует внимание на духовном величии и красоте своих героев. Исключительные, резкие ситуации только способствуют раскрытию их духовного величия, поступки героев становятся для современников писателя примером мужества и отваги.

Возможность совершения героического стала главным критерием при оценивании персонажей его произведений. Анализ приключенческой прозы Н. Трублаини позволяет выделить два типа героев: одни воплощают позитивное начало (Мамаюк, Тайо (рассказы), Завирюха, Кар, Ананьев, Черлак (повести «Ляхтак», «Шхуна «Колумб»)), Самборский, Макаренко, Лида Шелемех (роман «Глубинный путь»), другие – деструктивное (шаман и его помощники, Анч, Черепашкин, Догадов).

Диссертантка рассматривает своеобразие художественного стиля писателя, определяет понятие «закрытого» текста как основополагающего в структуре сюжетообразования. Основой конфликта при этом становятся оппозиционные пары и типовой набор игровых ситуаций, которые разыгрываются в каждом из произведений писателя.

Особое внимание уделено исследованию поэтики приключенческой интриги. В работе систематизированы ее основные художественные особенности: напряженные перипетии, протягивание действий героев во времени, динамические повороты, борьба мотивов похищения, преследования, атмосфера тайны, загадочности, способ «раздвоения единого», маскировка персонажей, эффект проигрывания ситуаций по принципу загадки / отгадки. Значительного успеха достигает художественная символизация. Особенно продуктивным выступает ряд водной образности (вода, пена, морские капли, туман), актуализующей архетипы глубинности человеческого познания.

Структурный анализ романа «Глубинный путь» позволил определить богатство его нарративных форм: образ автора – нарратора, факультативного и абстрактного героя и т. п.

Ключевые слова: приключенческий жанр, интрига, конструктивный / деструктивный герой, романтический герой, закрытый / открытый тексты, архетип, символ.

SUMMARY

Kerdivar N. I. The creative work of Mykola Trublainy and coming info being of an adventure genre in the Ukrainian literature of the first part of the twentieth century. – Manuscript.

The dissertation for obtains the degree of Candidate of Science (Philology) in speciality 10.01.01 – Ukrainian literature. – Dnipropetrovsk National University by Oles Honchar. – Dnipropetrovsk, 2010.

The dissertation is devoted to Mykola Trublainy's creative work research and an adventure genre development in the Ukrainian literature of the first part of the twentieth century.

According to the stories «Little messenger», «The wings of pink sea-gull»; tales «Lachtac», «The «Columbus» schooner» and the novel «The Deep way» the originality of creative work of a romantic hero's research is done. The main methods of the construction of the plot's intrigue are explained; the typology of constructive and deconstructive character is presented; the concept of «open» and «closed» texts is promoted. It is proved, that the works of M. Trublainy are constructed according to the plan of «closed» type, where a reader at first permits easily a hero's action, and then hardly suspects how to get

out of it.

First the structure analysis of the novel «The deep way» is done. It allowed to denote the main regularities of adventure intrigue creation in writer's prose such as prolongation of events, masking of characters, an effect of repeated situation playing according to the principle «mystery-answer».

It is explained, that the main part in the novel is given to the narrator's image that is included into constructive hero's sphere. It gives an opportunity to influence entirely on the reader's perception of the events.

Key words: adventure genre, intrigue, constructive / deconstructive hero, romantic hero, open / closed texts, archetype, symbol.